

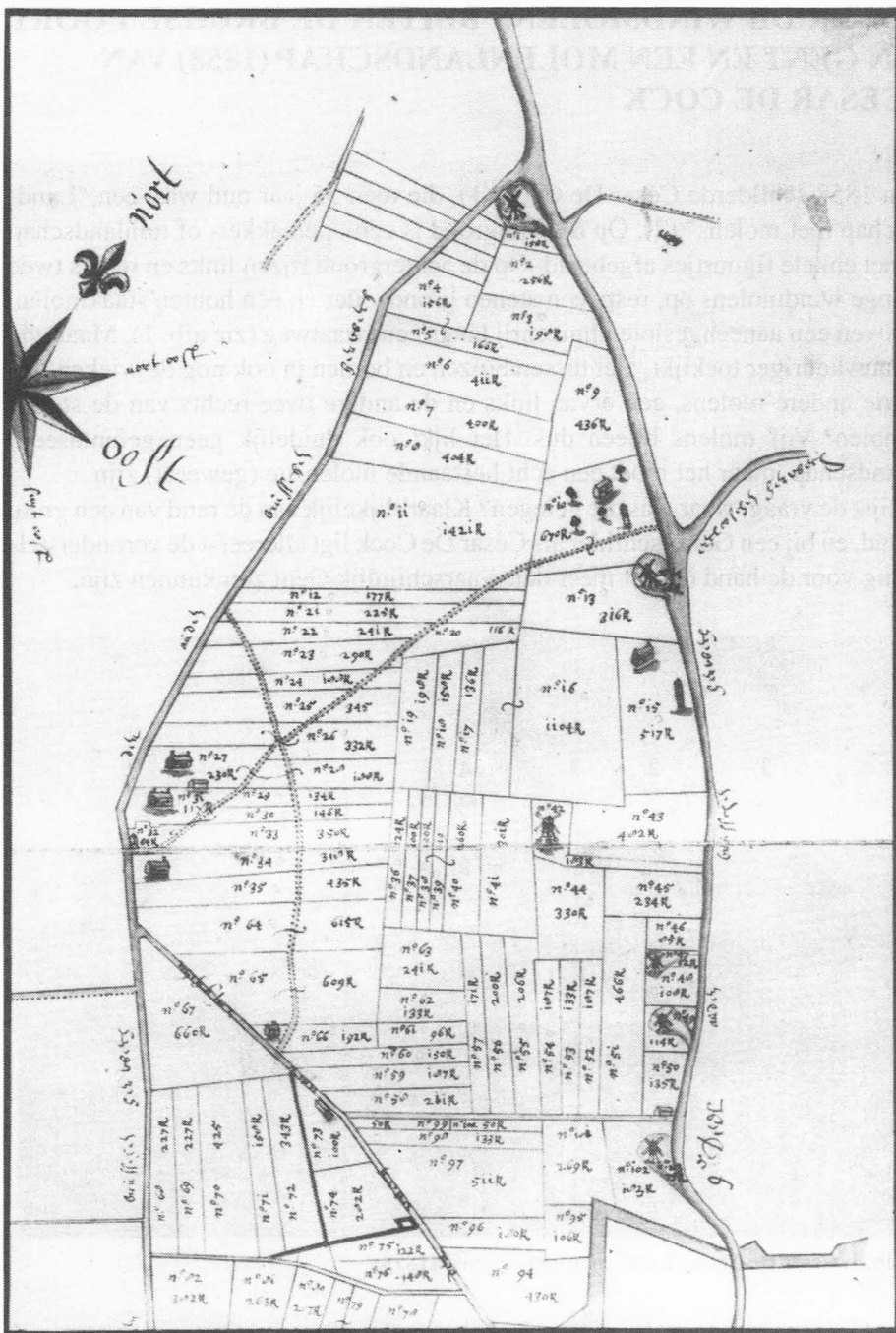
OVER DE WINDMOLENS BUITEN DE BRUGSE POORT IN GENT EN EEN MOLENLANDSCHAP (1858) VAN CESAR DE COCK

In 1858 schilderde César De Cock (1), die toen 35 jaar oud was, een "Landschap met molens" (2). Op de voorgrond is een open akker- of tuinlandschap met enkele figuurtjes afgebeeld. Op de achtergrond rijzen links en rechts twee hoge windmolens op, resp. een stenen grondzeiler en een houten staakmolen, boven een aaneengesloten huizenrij langs een straatweg (zie afb. 1). Maar wie nauwkeuriger toekijkt, ziet tussen huizen en bomen in ook nog de wieken van drie andere molens, een ervan links en de andere twee rechts van de stenen molen. Vijf molens bijeen dus. Het lijkt ook duidelijk geen gefantaseerd landschap, maar het moet een echt bestaande molensite (geweest) zijn. Rijst de vraag: waar was die gelegen? Klaarblijkelijk aan de rand van een grote stad, en bij een Gents schilder als César De Cock ligt allereerst de veronderstelling voor de hand dat dit meer dan waarschijnlijk Gent zou kunnen zijn.

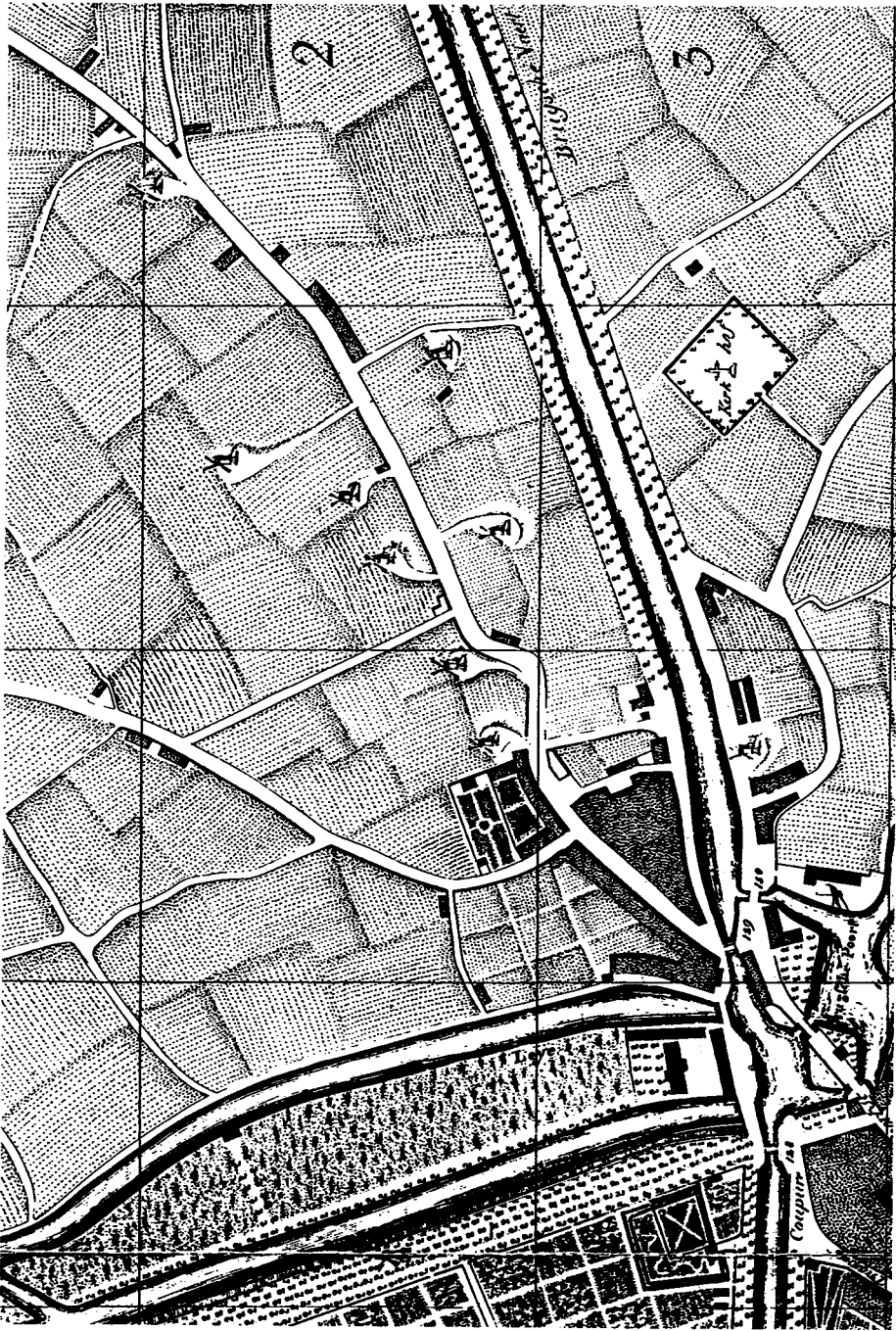

Afb. 1. César De Cock, "Landschap met molens" (1858).

In Gent waren toen twee aanzienlijke molenconcentraties: een ervan pal noordelijk, buiten de Muidepoorten, naar Meulestede (!) toe, en de tweede noordwestelijk, buiten de Brugse Poort. Elke molenliefhebber, iets of wat met de Gentse situatie bekend, zal bij De Cocks schilderij vrij vlug tot de tweede

Afb. 2. Nieuwe Ommeloper Akkergerm-Rooigem, 1694.

Afb. 3. Plan van Gent, door G. Goethals, 1796. Onderaan rechts de Brugse Poort.

mogelijkheid besluiten, want een Muide-gezicht is dit zeker niet.

Is die lokalisering (en identificatie) der afgebeelde molens dan zo belangrijk voor de studie van dit schilderij, al of niet in de context van het oeuvre van deze schilder? Uiteraard niet, want de kennis van de situering van het gegeven maakt het schilderij niet anders of beter, wel misschien iets interessanter...

Dat we op dit gegeven toch iets nader wensen in te gaan, heeft daarmee te maken dat we - door een juiste identificatie met behulp van de lokale topografie en cartografie, én van de bestaande moleniconografie - een betere kijk krijgen op een stukje Gent kort na het midden van de 19e eeuw. Enkele decennia daarna immers waren de meeste Gentse molens reeds uit het stadslandschap verdwenen. De Cocks "Molenlandschap" van 1858 krijgt aldus de meerwaarde van een opname net vóór het te laat was: voor talrijke Gentse molens was het toen inderdaad "vijf voor twaalf". Vijf jaar later b.v. had De Cock dit schilderij al niet meer kunnen maken, want zeker drie molens (nl. de Roombergmolen, de Papinne en De Vrede) werden al tussen 1860 en 1865 gesloopt...

Voor de historische topografie van de "Brugse Poort" gaan we uit van cartografisch materiaal uit de late 17e tot de late 19e eeuw. In concreto gaat het om de volgende documenten:

1. Nieuwe Ommeloper Akkergem-Rooigem, 1694 (3) - zie afb. 2.
2. Plan van Gent, door G. Goethals, 1796 (4) - zie afb. 3.
3. Nouveau plan routier de Gand, door A. Roothaese, 1825 (5) - zie afb. 4.
4. Nouveau plan parcellaire de Gand, door J. Gevaert en A. Vanimpe, 3e kwart 19e eeuw (6) - zie afb. 5.

Het is merkwaardig hoe duidelijk herkenbaar deze molensite is gebleven gedurende de periode van bijna honderd vijftienzeventig jaar waarbinnen deze kaarten of stadsplannen zich situeren.

Op de Ommeloper van **1694** zijn - links van de Brugseheerweg - in totaal zes windmolens te zien, elk op een kleine molenberg met oprede (van noord naar zuid resp. op de perceelnummers 1, 14, 42, 47, 49 en 103); rechts van diezelfde weg, waar ook molens stonden, zijn de percelen hier niet ingetekend, want ze horen thuis op een ander kaartdeel.

Precies honderd jaar later, op het Goethals-stadsplan van **1796**, staan acht windmolens aangeduid, zes boven de Brugseheerweg (net zoals op de Ommeloper van 1694) en twee beneden dezelfde weg (die twee staan op de Ommeloper van 1694 dus niet ingevuld).

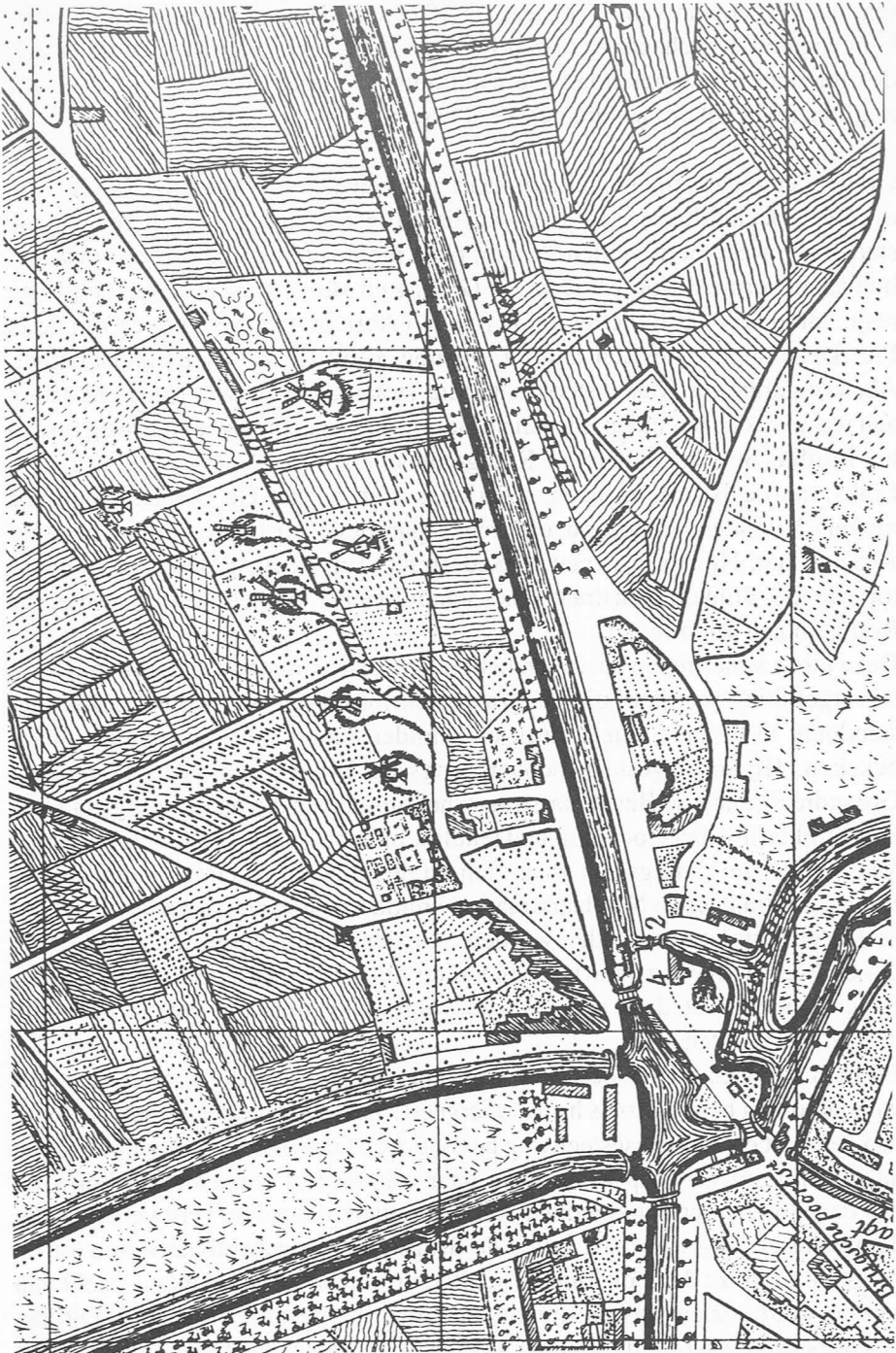
Op het Wegenplan van Roothaese uit 1825 vinden we langs dezelfde bovenkant van de Brugseheerweg nog altijd vijf van de zes molens aangeduid en aan de onderkant ervan ook nog twee windmolens. Tussen 1694 en 1825 is er dus nog maar één enkele windmolen verdwenen!

Op de niet gedateerde parcellaire kaart van Gevaert en Vanimpe (XIX^{2e}), die evenwel slechts het eerste deel van de Brugsesteenweg (het dichtst bij de stadsrand) weergeeft, vinden we nog twee molens terug, die ditmaal ook met hun naam vermeld worden, resp. *het Grootje* en *Macharius*, gelegen ter hoogte resp. van de rue du Bouclier en de rue de l'Abriocot, met tussenin de rue de la Pie. Deze straten bestaan anno 1999 nog altijd (resp. als Beukelaarstraat, Abrikoosstraat en Klapeksterstraat); die straatnamen geven trouwens exact aan waar we ons bevinden, nl. aan de Bevrijdingslaan ongeveer halweg tussen het Emilius Seghersplein en de Rooigemlaan (zie afb. 6).

Links van de Bevrijdingslaan, waarlangs zich op het De Cockschilderij de molens bevinden, liggen nu een reeks parallelle zijstraten, resp. genaamd Acaciastraat, Hulstboomstraat, Resedastraat, Tulpstraat, Blazoenstraat en zo tot aan de Slinkemolenstraat (die schuinlopend op het kruispunt met de Rooigemlaan uitkomt).

Deze juiste situering op basis van het oudere kaartenmateriaal (1694/ca. 1870) in vergelijking met het huidige stratenplan maakt het ons ook mogelijk, het standpunt te bepalen van waaruit de schilder anno 1858 zijn molenrij heeft bekeken. Hij moet gestaan hebben langs de Brugse Vaart aan de huidige Groendreef (nabij de Beukelaarstraat); het tuinlandschap op de voorgrond van zijn schilderij is het (toen nog gedeeltelijk onbebouwde) grondstuk tussen de Vaart en de Bevrijdingslaan waar zich nu de huizenblokken bevinden van de Beukelaarstraat tot de Notelaarstraat (die middenin nog door de Klapekster- en de Hazelaarstraat doorsneden worden). Gezien vanop dat gezichtspunt (hoek Groendreef/Beukelaarstraat), bevinden de vijf op het schilderij weergegeven molens zich exact daar waar we ze volgens de normale perspectieflijnen mogen verwachten.

En toch kan César De Cock de voorgrond van zijn schilderij in realiteit niet waargenomen hebben zoals hij ze weergeeft! Tussen zijn (ideeël) gezichtspunt aan de Vaart en de Brugsesteenweg bevond zich anno 1858 geen volledig open akker- en tuinlandschap meer, want daar was toen al enige straatbebouwing aan de gang. In werkelijkheid was dat open uitzicht ten dele verdwenen, zodat de molens elk nog wel exact vanop de Brugsesteenweg zichtbaar waren (en zo heeft De Cock ze dan ook kunnen schilderen), maar als reëel totaal-beeld van aan de Vaart gezien was de situatie eigenlijk al enigszins veranderd. Dit kan ook verklaren waarom de schilder slechts twee molens heel duidelijk en groot weergeeft, en de andere drie (iets verderaf gelegen) molens als aanwezig suggereert door de weergave van hun wiekenkruis boven bomen en huizen.

Afb. 4. Nouveau plan routier de Gand, door A. Roothaese (1825). Onderaan rechts de Brugse Poort.

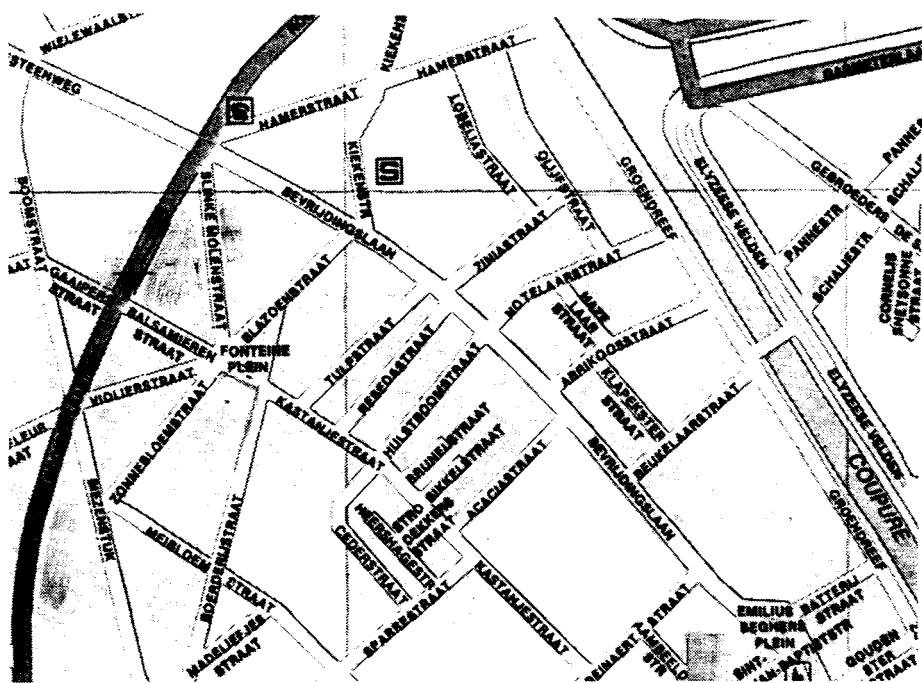
Afb. 5. Nouveau plan parcellaire, door J. Gevaert en A. Vanimpe, 3e kwart 19e eeuw. Rechts de Abrikoos-, Klapekster- en Beukelaarstraat, tussen Groenlaan en de oude Brugseherweg (nu Bevrijdingslaan).

Rest nu nog de vraag naar een meer exacte identificatie van de vijf op het schilderij afgebeelde molens. Twee ervan kennen we al bij naam door de laatstvermelde kaart (derde kwart XIXe e.), nl. *het Grootje* en *Macharius*. De andere drie zijn de *Roombergmolen*, de *Papinne* en de *Vrede*. De juiste volgorde ervan volgens de weergave op het schilderij geeft ons van links naar rechts: Roomberg, Papinne, Grootje, Macharius en de Vrede.

Voor de volledigheid volgen nu summier nog enkele historische gegevens over elk van deze molens; voor bibliografie en archivalia wordt naar de resp. voetnoten verwezen.

1. *Roombergmolen* (7): oudste vermelding als molen "den Roodenbergh" in 1641-1642 (eigenaar Augustijn Goethals fs. Pieter) en onder dezelfde naam ook nog in 1846-1859. Als "Roombergmolen" verkocht in 1781; latere verkopen o.m. nog in 1843 (GvG 12 en 19.2.1843) en 1857 (GvG 15 en 20.8.1857) en nadien sloop in 1860.

2. *Papinne* (8): oudste archivalische vermelding in 1495 ("ligghende buten der Walporte daer dat gheploghen heeft te stane eene muelene gheheeten de papinne die verbrant was in de leste oorloghe"); andere vermeldingen 1508, 1530 en 1603; in 1641-1642 eigendom van Joos Praet, die de helft van de

Afb. 6. Actueel stratenplan: Rooigemlaan, Bevrijdingslaan, Groendreef. Onderaan rechts de Sint-Jan-Baptistkerk en het Em. Seghersplein.

molen verhuurde aan Pieter Paelinck. Ook vermeld in 1703 ("cooren wintmuelen staende buyten de brugsche poorte opde syde van Royghem"). Openbare verkoping in 1824. Gesloopt omstreeks 1864.

3. *Het Grootje* (9): oudste archivalische vermelding als "Grutken" in 1578 ("stampmuelene", d.i. oliewindmolen, "buten de Waelpoorte"; eigenaar Dominicus Vanderhagen); als "Grootken" vermeld in 1641-1642 (eigenaars Bauduyn de Dobbelaere en Frans Verspeijen; volgende eigenaar Carel de Leersnijdere). Gesloopt in 1877, maar komt nog voor op een Gentse kaart van 1880.

4. *Macharius* (10): de vroegste vermeldingen op deze plaats (buiten de Brugsepoort) stammen uit de 19e eeuw: kaart 1846-1859 (Atlas Goetghebuer) en verkoping in 1864 (toen gelegen tegenover de herberg "de Hulstebroom"). - Niet te verwarren met een andere, oudere Macharismolen, die medio 16e eeuw buiten de Dendermondsepoort stond.

5. *De Vrede* (11): over deze molen vonden we geen oudere dan 19e-eeuwse archivalische vermeldingen. Toch moet er reeds in 1694 op deze plek een molensite geweest zijn, maar misschien had die molen toen een andere naam? (*)

NOTEN

1. Over Cesar De Cock (Gent 1823-1904) zie: J. Van Hoorde, *De gebroeders Xavier en César De Cock* (Gent, J. Vanderpoorten, 1897); J. D'Haese, *Tentoonstelling C. en X. De Cock* (catal. Deurle, Museum Leon De Smet, febr.-maart 1984); Freya Malfait-Declercq & Luc Moors, *Tentoonstelling Gebroeders De Cock* (Sint-Martens-Latem, Latemse Galerij, juli-sept. 1994).
2. Olieverf op paneel (mahonie), 30,2x44cm; sign. en datum links onder; in een privé-collectie (W.-VI.).
3. Nieuwe Ommeloper Akkergem-Rooigem, 1694 (Stadsarchief Gent, 98/8, kaart 9e dl., tsn. f° 93-94). Afb. in P. Huys, *Molen en molenaar te kijk gesteld. Molinologische opstellen II* (Gent, Provinciebestuur, 1996), blz. 297.
4. "Plan van Gend gemeeten en gegraveerd in 't jaer 1796 door G. Goethals. Te Gend by P.F. de Goesin-Verhaeghe" (Univ. Bibl. Gent, Kaart 1196; inv. nr. 634).
5. "Nouveau plan routier de la ville et faubourg de Gand", 1825, door A. Roothaese; 50x57 cm (Univ. Bibl. Gent, Kaart 975; inv. nr. 1488).
6. "Nouveau plan parcellaire de Gand", door J. Gevaert & A. Vanimpe, s.d., 2e helft 19e e.; steendruk Van Loo, 8 bl. van 57x75 cm; schaal 1/2500 (Univ. Bibl. Gent, Kaart 656; inv. nr. 626).
7. Over de Roombergmolen zie: *Ghendtsche Tydinghen*, XXII, 3 (mei 1993), blz. 156-160. Zie ook P. Huys, *Molen en molenaar te kijk gesteld. Molinologische opstellen II* (Gent, Provinciebestuur, 1996), blz. 324, i.v.m. de verkoop van de Roombergmolen in nov. 1781. De naam Roomberg is, blijkens oudere archivalia, een samentrekking uit "Rodenberg"; zie hiervoor: Stadsarchief Gent (SAG), reeks 153², reg. 47, f° 11 (a° 1641-42: "molen den Roodenbergh") en SAG, Atlas Goetghebuer, L2/62 (a° 1846-1859: "moulin dit den Roodenbergh", gelegen buiten de Brugsepoort). - Vermeld in de *Prov. Moleninventaris* (Kult. Jaarboek O.-VI. XV, 1961, Bd. II - Gent, 1962), blz. 90 onder nr. 4.20.R/2 (Sectie K nr. 640 - art 98): gelegen waar nu de Unic staat, Bevrijdingslaan 43.
8. Over de Papinne zie: N. Kerckhaert, *Oude Oostvlaamse huisnamen*, dl. 4 (Gent, Provinciebestuur, 1990), blz. 85-86. Zie ook *Ghendtsche Tydinghen*, I, 4 (april 1972), blz. 50 en *Molen-*

- echo's*, XXVI, 4 (okt.-dec. 1998), blz. 215: verkoop van de Papinne in aug. 1824 (*Gazette van Gend* van 29.7 en 6.8.1824). Voor oudere archivalia zie: SAG, reeks 153², reg. 47, f° 16 (a° 1641-42) en SAG, Atlas Goetghebuer, L2/62 (a° 1846-1859: "moulin dit de Papinne"). - Vermeld in de *Prov. Moleninventaris* (Kult. Jaarboek O.-VI. XV, 1961, Bd. II), blz. 88, onder nr. 4.20.L/2 (Sectie K nr. 500 - art. 165; laatste eigenaar vanaf 1845: Paul Verschuere; afbraak 1864).
9. Over het Grootje (ook: Grutken, Gruutje) zie: SAG, reeks 153², reg. 38, f° 11 (a° 1578) en reg. 47, f° 11 (a° 1641-42); ook SAG, Atlas Goetghebuer, L2/62 (a° 1846-1859). 't Grootje komt nog voor op een Kaart van Gent a° 1880 (in SAG), langs de Bevrijdingslaan, even voorbij de Acaciastraat. - Vermeld in de *Prov. Moleninventaris* (Kult. Jrb. O.-VI., jrg. XV, 1961, Bd. II), blz. 90, onder nr. 4.20.Q/2 (Sectie K nr. 638 - art. 98; laatste eigenaar vanaf 1844: Bernard Van de Kerckhove; totale afbraak 1877).
10. Over de Machariusmolen zie: SAG, Atlas Goetghebuer, L2/62 (a° 1846-1859: "moulin dit Macharius"). Zie ook: N. Kerckhaert, *a.w.*, dl. 3 (1983), blz. 188, en *Ghendtsche Tydinghen* VIII, 3 (mei 1979), blz. 122 (verkoop van de molen op 10.4.1864). - Vermeld in de *Prov. Moleninventaris* (Kult. Jrb. O.-VI., jrg. XV, 1961, Bd. II), blz. 89, onder nr. 4.20.P/2 (Sectie K nr. 596 - art. 163; laatste eigenaar vanaf 1841: Rudolf Verlooven; afbraak 1864).
11. Over de molen de Vrede zie: SAG, Atlas Goetghebuer L2/62 (a° 1846-59: "moulin dit de Vrede"). - Vermeld in de *Prov. Moleninventaris* (Kult. Jaarboek O.-VI. XV, 1961, Bd. II), blz. 89, onder nr. 4.20.M/2 (Sectie K. nr. 507 - art 30/bis; laatste eigenaar Pieter De Buck; afbraak 1860).

* Met erkentelijke dank aan dhr. André Verbeke voor zijn waardevolle hulp bij de identificatie van de resp. molens.

Dr. Paul HUYS

DAVID 't KINDT

Op 12 januari jongstleden was het precies 300 jaar geleden dat de befaamde bouwmeester David 't Kindt geboren werd. De man die zijn bouwaanvragen motiveerde door er aan toe te voegen dat het was voor "het embellissement van de stad". En dat was niet gelogen, want hij heeft onze stad inderdaad een stuk mooier gemaakt. Hij behoorde tot een ras van bouwmeesters dat nu - helaas - schijnt uitgestorven te zijn. Het minst wat wij konden doen was deze estheet eens terug in het licht van de schijnwerpers plaatsen. En wij doen dat - u hebt het waarschijnlijk al geraden - aan de hand van een artikel dat Pierre Kluykens 28 jaar geleden schreef.

Wij publiceren het hier, zoals steeds, met de vriendelijke toestemming van de familie Kluykens, waarvoor onze dank.